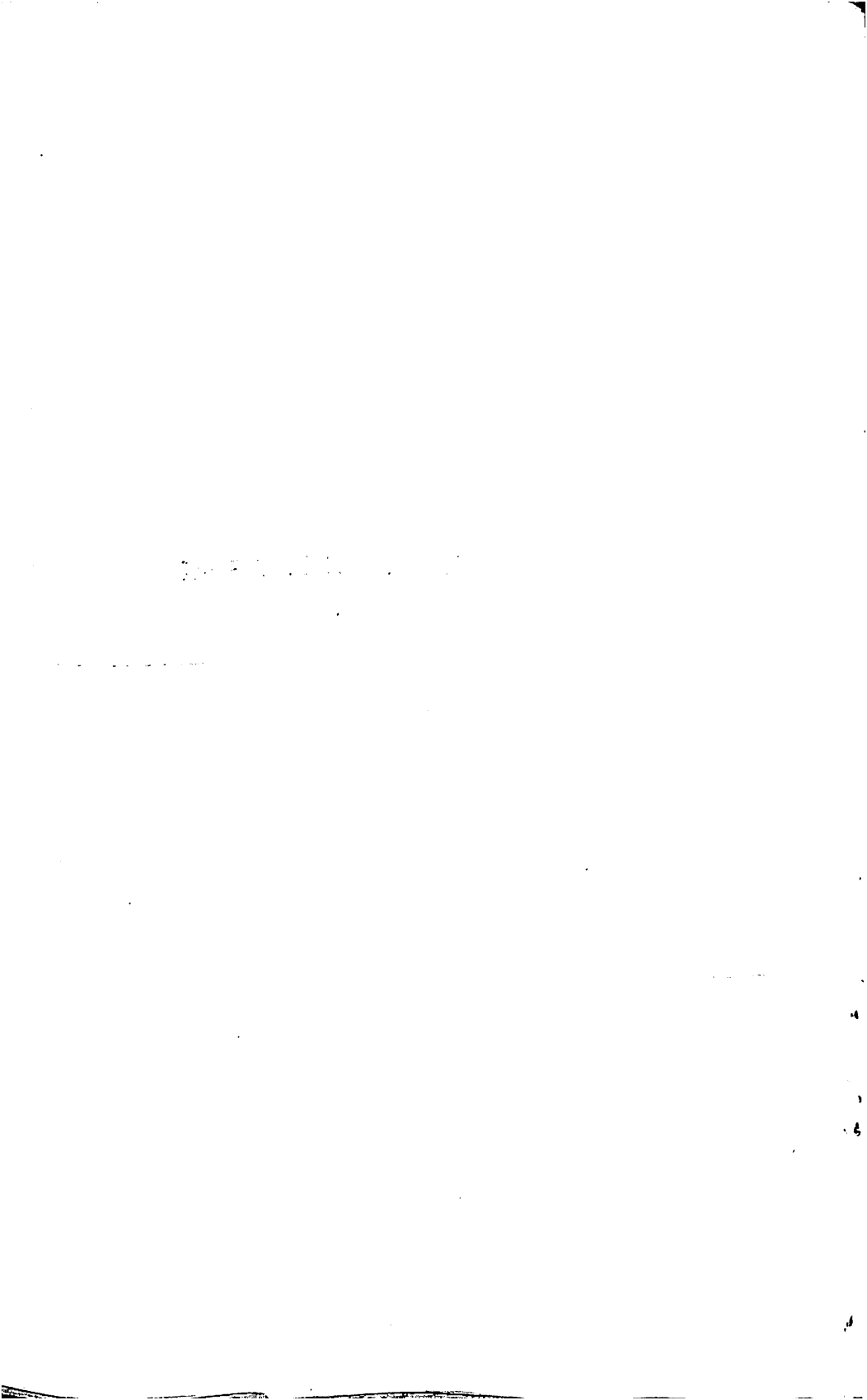

AKADEMIA E SHKENCËVE E RPS TË SHQIPËRISË
INSTITUTI I KULTURËS POPULLORE

LIRIKA POPULLORE

1

FOLKLOR SHQIPTAR

Seria IV

KËNGË RITUALE DHE TË PUNËS

VËLLIMI I PARË

Përgatitur:

QEMAL HAXHIHASANI
KOZMA VASILI

Punë ndihmëse tekniko-shkencore: **ERVEHE BARUTI**

H Y R J E

Me këtë vëllim nis një seri e re e korpusit të folklorit shqiptar: seria e Lirikës popullore. Ideja e botimit të folklorit tonë në seri sipas parimit gjinor-tematik u shtrua rreth një çerek shekulli më parë. Atëherë, me krijimin e Institutit të Folklorit (1960), një komision i formuar nga specialistë të kësaj fushe, i zgjeruar edhe me studiues të fushave të afërta — etnografë, gjuhtarë, historianë, kritikë të letërsisë etj., duke pasur parasysh mësimet e Partisë e të shokut Enver Hoxha rreth vlerësimit të kulturës tradicionale popullore kombëtare¹, të asaj «pasurie të madhe shpirtërore të popullit e të Atdheut që ka mbajtur gjallë kombin tonë në stuhi e furtuna», miratoi botimin e gjerë të pasurive folklorike shqiptare në pesë seri: I. Proza popullore; II. Epika legjendare (Cikli i kreshnikëve etj.); III. Epika historike; IV. Lirika popullore dhe V. Fol-

1) Rezolucion i Kongresit të I të Partisë komuniste shqiptare. Tiranë 1948.

Enver Hoxha. Për shkencën I f. 44-45, 87-88, 264-265; II. 67, 183-186, 187-193, 223, 229, 529, 531-532, 604,605.

klori i Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare dhe i periudhës së socializmit. Deri tani nga ky korpus janë vënë në qarkullim ose janë në procesin e botimit 28 vëllime. Seritë e përmendura qëndrojnë të hapura dhe zgjerohen vazhdimisht me vëllime të reja.

Nga vitet '80 ky botim i gjerë i folklorit tonë u përfshi në korpusin e Akademisë: «Trashëgimi kulturor i popullit shqiptar». Shoku Ramiz Alia në Plenumin e 8-të të KQ të PPSH porosiste: «Puna që ka nisur Akademia e Shkencave për botimin e «Trashëgimisë kulturore të popullit shqiptar» në fushën e folklorit, gjuhës, letërsisë, etnografisë, mendimit shoqëror, politik, pedagogjik etj. duhet të ecë me ritme më të shpejta dhe të bëhet në nivelin e duhur shkencor, që të evidentojë më mirë vlerat kulturore e artistike të popullit tonë në shekuj dhe të shërbejë si bazë e gjerë burimore për të bërë sinteza më të tholla rreth problemeve kyçe të këtyre shkencave»¹.

Duke pasur si bazë këto orientime të Partisë filloi e vazhdon edhe botimi i serisë së Lirikës popullore, e cila do të jetë një dëshmi tjetër e rëndësishme, një tjetër monument i vyer i universit poetik të ngritur nëpër shekuj nga gjenia e pashtershme krijuese e popullit tonë.²

Këngët lirike, ashtu si edhe krijimet e tjera popullore, përfaqësojnë një pasuri të madhe të kulturës sonë kombëtare. Nëse këngët epike me ngjarjet që pasqyrojnë, me përpjekjet kundër forcave të errëta regresive, na sjellin mesazhet e ndodhive historike, këngët e lirikes, si reflekse të ndjenjave intime popullore, na fusin në botën shpirtërore të masave tona punonjëse, në emocionet, mbresat, shqetësimet, gëzimet e dëshirat e tyre. Lirika ka natyrën dhe veçoritë e saj të krijimit. Mjafton një rrethanë e veçantë, një motiv mallëngjyes, një ndjenjë a një klithmë shpirtërore që këto këngë të marrin rrugën e lindjes.

Këngët popullore lirike këndohen nga njerëz të çdo moshe, të ndërlidhura me çaste e ngjarje të gëzuara a të dhimbshme të jetës — në lindje, dasma, vdekje, joshje të gjumit të fëmijës, në mjedise intime familjare, në punë e në çlodhje, në takime festive me thekse lirike.

Veriu u jep shpeshherë këtyre këngëve emra të ndry-

1) Ramiz Alia. Puna kërkimore-shkencore t'i shërbejë zhvillimit aktual e perspektiv të vendit. Tiranë 1980, f. 66.

2) Një vëllim i kësaj serie me këngë për nizamët e kurbetin është botuar si vëllim i tretë i saj më 1981.

shëm: *kangë* a *kajkë të buta* (në dallim nga këngët epike që thirren këtu edhe këngë të forta, këngë pushke), të *gryjta*, *bylbylish*, *dizeni* etj. Por më shumë ato marrin emra në përgjithësi (Veri e Jug) sipas llojit e tematikës: këngë *dasmz*, *djepi*, *çikash*, *nusesh*, *kurbeti*, *nizami*, *vaje*, *ligje* etj. Edhe në format e praktikimit ato kanë veçoritë e veta. Llojet kryesore të lirikës në veri — këngët e dashurisë, të dasmës, të kurbetit, të nizamit etj. shoqërohen me çifteli a sharki, ndërsa në Jug inkuadrohen në sistemin polifonik, me përjashtim të ndonjë lloji të veçantë si këngët e djepit, të festave të motmotit etj. që interpretohen edhe në mënyrë monofonike.

Folkloristët tanë në të kaluarën i kanë dhënë përparësi mbledhjes së këngëve epike, për të vënë në dukje traditat luftarake e lridashëse të popullit tonë, përpjekjet e tij të paprera për pavarësi kombëtare dhe përparim shoqëror. Megjithatë as në përmbledhjet tona të para folklorike nuk kanë munguar krijimet e lirikës, këngët e praktikave zakonore për lindjen e vdekjen, këngët për dashurinë e dasmën, humorin, lodrat, vallet etj. me të cilat mishërohej bota e madhe shpirtërore e masave tona punonjëse.

Shenjzime për ekzistencën e lirikës popullore shqiptare gjenden te veprat e humanistit tonë Marin Barleti. Në «Historinë e Skënderbeut» p.sh., bashkë me të dhënat për këngët me të cilat lartësoheshin fitoret e luftërave heroike kundërosmane të shek. XV, nën udhëheqjen e Gjergj Kastriotit, ka shënime me interes edhe për floklorin tonë lirik — për doket e zakonet, lodrat e vallet popullore me të cilat kremtoheshin fitoret, për klithmat e humbjeve, vajtimin e të rënëve, për zinë që pllakosi vendin me vdekjen e heroit etj.¹

Një material konkret të pasurive të lirikës shqiptare të kësaj periudhe na e jep, ndonëse tërthorazi, lirika e arbëreshëve të Italisë, të cilët e sollën atje nga mëmëdheu me të gjithë problematikën që kishte ajo në atë kohë.

Interes kanë në këtë kuadër disa shënime të rastësishme udhëtarësh, historianësh etj. si ajo e një humanisti

1) M. Barleti. Historia e Skënderbeut. Përkthimi shqip 1964 f. 51, 113, 169, 177, 216, 238, 249, 255, 282, 283, 333, 338, 349, 377, 378, 397 etj.

të shek. XV, apo ndonjë shënim tjetër i mëvonshëm.¹ Dëshminë e parë për përmbajtjen e këngëve lirike na e sjell «Dorëshkrimi i Kieutit» (1737)². Pothuajse gjysma e këngëve të këtij dorëshkrimi i përket lirikës. Janë këto kryesisht këngë dashurie e dasme, si edhe ndonjë fragment balade erotike që na bëjnë të njohur për herë të parë motivet e këtyre temave të lirikës arbëreshe.

Kuadri i lirikës së diasporës erdh duke u zgjeruar me botimet e shek. XIX të Krispit,³ Dorsës,⁴ Kamardës⁵ dhe sidomos me përmbledhjen më të autoritetshme të folklorit arbëresh. me Rapsoditë e De Radës.⁶

Te Krispi e Dorsa zotërojnë më shumë përshkrimet zakonore që shoqërojnë këngët e dasmës, vajet, festat popullore, ndërsa dy autorët e fundit, sidomos De Rada, na jep me përmbledhjen e tij klasike një kuadër të përgjithshëm të folklorit lirik arbëresh.

Për folklorin e truallit shqiptar dëshminë më të plotë të temave, motiveve dhe të konvencioneve artistike të lirikës popullore të shekullit të kaluar e përbëjnë regjistrimet e folkloristit tonë të njohur Th. Mitko. Në vëllimin e tij «Bleta shqiptare»⁷ janë paraqitur të grupuara në cikle të veçanta këngë për të vegjlit (këngë të vjetra alegorike dhe për të qeshur), këngë për festat kalendarike, këngë të dasmës, të dashurisë etj. Një numër këngësh të tilla pati edhe në materialet që u gjendën më vonë në dorëshkrimet e tij.⁸

1) Humanisti Mihail Apostoli nga Kreta i shkruan një mikut të tij me 30 mars 1467 për një skenë vaji që i kishte takuar të shihte në një fshat shqiptar në Bregun e Bunës:... «Njeri nga ata (të plagosurit) vdiq rreth orës 3. Shqiptarët e vajtuan në këtë mënyrë: Të afërmit u grumbulluan rreth kufomës dhe ia nisën vajit mortor. Burrat qëndronin në këmbë, gratë ishin ulur»...

2) Michele Marchianó, *Canti popolari albanesi...* Publicati da un manoscritto della prima metà del secolo XVIII. Foggia, 1908.

3) Giuseppe Crispi. *Memorie storiche di talune costumanze appartenenti alle colonie greco-albanesi di Sicilia, Palermo, 1853.*

4) Vincenzo Dorsa. *Sugli albanesi.* Napoli, 1847.

5) Demetrio Camarda. *Appendice ai saggio di Grammatologia comparata sulla lingua albanese.* Prato, 1866.

6) Girolamo De Rada. *Rapsodie d'un' poema albanese.* Firenze, 1866.

7) Thimi Mitko, *Bëleta shqyptare.* Aleksandri, 1878.

8) Shih: Thimi Mitko: *Vepra.* Tiranë, 1981.

Nga mbledhësit e parë të lirikës së Veriut u dallua Z. Jubani¹. Për t'u përmendur janë edhe regjistrimet e këngëve lirike të Bajronit² e të Karaxhiqit,³ sidomos ato të Hanit,⁴ të Rainholdit nga arbëreshët e Greqisë,⁵ të Dozonit⁶, Pedersenit⁷, e Majerit⁸. Materiale me vlerë nga lirika jonë popullore u paraqitën në «Valët e Detit» të S. Dines⁹ si edhe në vëllimin «Kangë popullore gegnishte»¹⁰. Nga botimet e viteve 1912-1944 janë për t'u shënuar përmbledhja «Folklor shqiptar»¹¹ *Visaret e Kombit* III¹²; IV¹³; V¹⁴; X¹⁵; XIII¹⁶; XIV¹⁷; XV¹⁸; *Përmbledhja Folklorë III*¹⁹; *Këngë e britma nga qyteti i djezur*²⁰; si edhe materialet e shtypit periodik të botuara brenda dhe jashtë vendit.²¹

Gjendja e kërkimeve rreth lirikës popullore, ashtu si edhe për gjinitë e tjera, ndryshoi thellësisht pas Çlirimit. Punonjësit shkencorë të Sektorit të Folklorit zhvilluan kërkime sistematike në të gjitha krahinat e vendit dhe për tërë llojet e kësaj gjinie, duke i shoqëruar materialet me shënimet e nevojshme të pasaportizimit. Këto

1) Zef Jubani. Raccolta di canti popolari e rapsodie di poemi albanesi. Trieste, 1871.

2) George Gordon; Lord Byron. Child Harold. London 1812-1854.

3) V.N.Jokli. Vuks albanische. Liedersambheng. Beograd, 1921.

4) Johan George von Hahn. Albanesiache Studien. II Jena-Wien, 1853-54.

5) Dr. Caroli Henrici Theodori Reinhold. Noctes Pelagicae. Athenia, 1855.

6) Auguste Dozon. Manuel de la langue Chkipe ou albanaise. Paris, 1879.

7) Holger Pedersen. Albanesiche Texte mit Glossar. Leipzig, 1895.

8) Gustav Meyer. Albanesische Studien VI. Wien 1897.

9) Spiro Dine. Valët e Detit. Sofia, 1908.

10) Këngë popullore gegnishte. Sarajevo, 1911.

11) Stavro Frashëri. Folklor shqiptar. Durrës, 1936.

12) Visaret e Kombit. Vëll. III. Tiranë 1937.

13) » » Vëll. IV. T, 1939.

14) » » Vëll. V. T, 1941.

15) » » Vëll. X. T, 1944.

16) » » Vëll. XIII. T, 1944.

17) » » Vëll. XIV. T, 1944.

18) » » Vëll. XV. T, 1944.

19) Folklorë III (Kangë e vajtime), Shkodër 1940.

20) Mitrush Kuteli, Këngë e britma nga qyteti i djezur. T. 1944

21) Revista Albania (1897-1909), Dituria (1909); Edukata e re, Normalisti, Cirka, Shkolla Kombëtare etj.

materiale arrijnë në disa dhjetëra mijë njësi. Pas krijimit të Institutit të Folklorit, më 1960 regjistrimet e këngëve janë realizuar kryesisht me magnetofon. Deri më 1986 regjistrimet e tilla lirike arrinin në rreth 13 mijë njësi, nga të cilat shumicën e përbënin këngët e dasmës e të dashurisë (rreth 5000 njësi secila, këngët e folklorit të ri (rreth 4500), këngët rituale të punës, të festave kalendarike, këngë djepi, lodra, vaje, nizami, kurbeti, shoqërore, humoristike, shpendësh, thirrje, imitime etj. Është për t'u përmendur këtu puna e bërë për folklorin letrar nga Z. Sako, Q. Haxhihasani, J. Panajoti, K. Harito, K. Vasil, A. Mustaqi, A. Fico, A. Xhagolli; ndërsa për folklorin muzikor e koreografik nga M. Daiu, E. Dheri, B. Kruta, H. Filja, R. Bogdani, F. Daja, P. Miso.

Një ndihmë të veçantë për pasurimin e fondeve letrare të lirikës kanë dhënë bashkëpunëtorët e jashtëm: R. Alikaj, T. Dizdari, Dhimitër S. Shuteriqi, R. Sokoli, F.M. Rrapaj, M. Muho, P. Gjidede, B. Gaçe, Sh. Hoxha, K. Zdruli, K. Shtjefni, K. Zelaj, M. Kondi, T. Starova, J. Nushi, H. Kolgjegjaj etj.

Të periudhës së paslirimit janë edhe botimet: *Këngë popullore lirike*, (një botim antologjik i plotë për llojet e rëndësishme të lirikës së gjithë vendit me këngë djepi, vargje fëmijësh, lodrash e këngësh zbavitëse, këngë dashurie, këngë e valle dasme, vaje e këngë të përvajshme, këngë e vargje festash, këngë nizami, kurbeti, pune)¹, *Këngë e popullit* (gjithashtu me karakter antologjik)²; *Poezia popullore arbëreshe* (ku përfshihen një numër këngësh dashurie e dasme arbëreshe të përshtatura edhe në gjuhën e sotme)³. Me krijimin e Institutit të Folklorit u botuan disa vëllime me tekste lirike të shoqëruara edhe me transkriptimet e melodive përkatëse si *Këngë popullore*⁴, *Këngë popullore dashurie*⁵; *250 këngë popullore dasme*⁶, *Këngë djepi*⁷. Këngë të gjinisë së lirikës janë përfshirë edhe në botime të tjera të Institutit të Folklorit, dhe më vonë të Institutit të Kulturës Popullore si në vëllimet e serisë së

1) Këngë popullore lirike. T., 1955.

2) Dhimitër S. Shuteriqi. Kënga e popullit. T., 1955.

3) Ziaudin Kodra. Poezija popullore arbëreshe. T., 1957.

4) Këngë popullore (me nota), T., 1964.

5) Këngë popullore dashurie, T., 1965.

6) 250 këngë popullore dasme. T., 1966.

7) Këngë popullore djepi. T. 1982.